Эхэ найхан чөтагаа эб хамта мандуулая.

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гаган

Бүгэдэ арадай газетэ

1994 АВГУСТ 30
Намарай түрүү хара бишэн нара нарын 24
ВТОРНИК
Гарагай 3
№ 166 (19008)
Газетын сэн захилай 10 түх.
Хэлсээтэ сэн

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН

ТОГТООЛ

№ 28

августын 24.

И. И. МОШКИН ТУХАЙ

...ья Ивановичые Буряад Республикын зо-...на талаар хамгаалгын министрэй нэгэдэхи ...аалда 1994 оной августын 22-нооо томилхо.

...спубликын Президент—Правительствын Түрүүлэгшэ Л. В. ПОТАПОВ.

...бликын Президентын ба Правительствын Хэрэгүүдые эрхилэгшэ Р. Б. ГАРМАЕВ.

РЕСПУБЛИКЫН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН

ТОГТООЛ

№ 29

августын 24.

...ХЯДОВА, Л. В. БЫЛКОВА ТУХАЙ

Лариса Кондратьевнае Буряад Республикынай талаар хамгаалгын министрэй орлосада 1994 оной августын 22-нооо томилхо. ...ыг хүдэлмэридэ ороһон дээрэһээнь Былкова Ларисаевнае энэ тушаалнаа сүлөөлхэ.

Буряад Республикын Президент — Правительствын Түрүүлэгшэ Л. В. ПОТАПОВ.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын Хэрэгүүдые эрхилэгшэ Р. Б. ГАРМАЕВ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН

ТОГТООЛ

№ 31

1994 оной августын 24.

Э. М. ЕЛАЕВ ТУХАЙ

1. Елаев Эдуард Максимовичые Буряад Республикын экономикын министрэй нэгэдэхи орлогшын тушаалда томилхо.

2. Тус Тогтоол гар табигдаһанһаа хойшо хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент—Правительствын Түрүүлэгшэ Л. В. ПОТАПОВ.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын Хэрэгүүдые эрхилэгшэ Р. Б. ГАРМАЕВ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТЫН ЗАРЛИГ

В. В. ХАРХАНОВЫЕ БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ДОТООДЫН ХЭРЭГҮҮДЭЙ МИНИСТРЭЙ ҮЯЛГАНУУДЫЕ ГҮЙСЭДХЭЛГЭҺӨӨ СҮЛӨӨЛХЭ ТУХАЙ

1. Харханов Владимир Викторовичые Буряад Республикын дотоодын хэрэгүүдэй министрэй үялганууды гүйсэдхэлгэһөө сүлөөлхэ.

2. Тус Зарлиг гар табигдаһанһаа хойшо хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент Л. В. ПОТАПОВ.

Улаан-Удэ хото.
1994 оной августын 19.
№ 43.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТЫН ЗАРЛИГ

...ЯАД РЕСПУБЛИКЫН РЕСПУБЛИКАНСКА БОЛОН НЮТАГАЙ БЮДЖЕДҮҮДЫЕ ОЛЗО ОРШЫН ТАЛААР БЭХИЖҮҮЛХЭ ТУХАЙ

...бюджедэй та-...даһан хэмжээ ...бөлүүлхэ, ...налогууд бо-...нуудай ороло-...ыг зорилготой-...ной федераль-...хай» Россия ...уулин үндэ-...тогтоноб:

...й июлин 1-нээ ...ледүүдэ ороһог ...болон эмхинүү-...ын налог 22 ...жэгээр, банк-...ламжын эмхи ...страховой эм-...ерсэ конто-...ын бусад пред-...олзо оршын ...эрхилэн хан-...ая худалдаанай ...а ороһон ол-...ынын хэмжээ-...ро тоолон суг-...тогтооно.

...ссия нюурнуу-...болой налогой ...тоолон гарга-...өөр процентэй адлияар тоолон, 1994 оной июлин 1-нээ хэрэглэхэ гээд харааллха.

3. Уһанай ажахынуудһаа промышленна предприятинуудай абадаг уһанай түлөө 1994 оной январин 1-дэ хүсэндөө байһан түлбэрнин тарифуудые 5 коэффициентэйгээр 1994 оной июлин 1-нээ тоолон гаргадаг болохо гурим тогтоохо.

4. Хубинан сөөрнин эрхэтэйгээр физическэ нюурнуудай мэдэлдэ байһан барилгануудые, байраануудые болон түхеэрэлгэнүүдые үргэлжэ дээрэнь бүридхэн шалгаха (сэгнэхэ, шэнээр сэгнэхэ) худэлмэрние түргэдэхэ-хыень городуудь болон районуудай захиргааануудай гулбаанарта, гэр байрын-коммунальна ажахын зургааануудта даалгаха.

5. Предприяти, эмхи зургаан болон организацинуудһаа абтадаг тусхай налогой 20 процентые республикын гол шухала һалбаринуудые мүнгэн һангай талаар дэмжэхын, мөн эдэ һалбаринуудай предприятинуудай тогтуурнтай худэлмэри хангахын тула Буряад Республикын республиканска бюджедтэ 1994 ондо дамжуулан оруулдаг болохо. Энэ тусхай налогой бүридэлдэ тадаадаһаа асарагдаһан эд бараанай түлөө, Россия Федерацнин үнэтэ металлнуудай болон үнгэтэ шулуунуудай гүрэнэй жасада тушаагдадаг, тэндэһээ үгтэдэг үнэтэ металлнуудай, үнэтэ шулуунуудай түлөө налог оруулагдахагүй.

6. Урда урдаһаа мүнгэ зөөри дамжуулгые, бага болгохын тула Буряад Республикын бюджедтэ оруулагдаха ёһотой предприятинуудай гадаадын валютаар тоосодог налог болон ялануудай хубинень 1994 оной июлин 1-нээ эхилжэ, Буряад Республикын Фикансын министерствын валютна жасада оруулдаг болохо.

7. «Буряад Республикын газар дээрэхи бюджедүүдтэ оруулагдадаг предприяти болон организацинуудай банкнууд болон страховой эмхинүүдэй олзо оршын налогой ставкануудые баталха ба предприятинуудай эд хогшолой налогой ставка баталха тухай» Буряад Республикын Верховно Советэй 444—XII номерой, 1994 оной апрелиин 12-ой тогтоолой хүсые 1994 оной июлин 1-нээ болюулха.

8. Тус Зарлиг Буряад Республикын бюджедэй олзо оршын хубие бүридүүлгэ хубилгаха талаар 1994 оной июлин 1-нээ, харин бусад хубинуудай талаар —гар табигдаһанһаа хойшо хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент Л. В. ПОТАПОВ.

Улаан-Удэ хото.
1994 оной августын 23.
№ 54.

...ҮҮЛЭЙ МЭДЭЭСЭЛ

...А ХЭХЭЭР ...ЭНХЭЙ

...Россин Федера-...ал тухай» Хуу-...ганууд болон ...ы оруулха ту-...гдахада, үгрэ-...уулинууд һала-...ал мүндэлжэ ...ш һуралсал үгы ...Энэ проектые ...ын Россин Фе-...деральна Суг-...альна Советэй ...культура болон ...талаар комите-...й дэргэдэ ав-...Россидэ ху-...ал ...ихэхэ ...охилгэ бүнал-...ихэй. Энэхэн ...элоонние хү-...эй нэгэн, ...ал» журналай ...тор Владимир ...—ТАСС-ай кор-...мэдээсэбэ.

...ийнэй ёһоор, ...«үйлэдбэриндэ ...проект хуули ...гүрнмшуулха», ...номолордоһон ...арьбалха гэ-...талаар һуралса-...ганууды ...ыг тула ...ын материаль-...байха гэһэн ...ой хэлэнээ ...оорын байшан-...ыг гэжэ ойлго-...ой хамта гүрэ-...ын һуралсалай ...ын гүрэ-...ын ...ын ...ын

Дэлгүүрэй оршондо түрэһэн бодолнууд

ГАЗАРТАА ДАН ГАМГУЙ БУ БАЙЯЛ!

ҺҮҮЛЭЙ хэдэн жэлдэ хүдөө ажахыда тохёолдоод байһан туйлай ехэ доройтолго, доошоо уналга тухай яһала бэшэгдээ, хэлэгдээ. Эндэ ямар нэгэ шэнэ юумэ оложо хэлэхэньшье хэсүү ааб даа.

Гэбэшье илангаяа республика соо газар тариалангай ямараар эрхилэгдэжэ, энэ һалбарида юун боложо байһан тухай өөрынгөө ажаглалта, һанааем зобоожо байһан асуудалнууд тухай эндэ бэшэхэ гэжэ шидэбэбэ.

Түбхын түрүүн хэдэн тоо баримтанууд дээрэ тогтоохо үшартай болою. Жэшээлхэлэ, 1986—1990 онуудта манай республикада жэлдээ 540 мянган тонно тариан абтадаг болоод байгаа һаа, һүүлэй хоёр жэлдэ тэрэнь 330 мянган тоннодо хүрэтэрээ доошоо ороо. Тэдэ жэлнүүдтэ хүдөөгэй ажахынууд жэлдээ 1,2—1,5 миллион тонно тэжээлэй единицэ болохо үбһэ тэжээл малдаа ноосэлдэг һаа, мүнөө тэрэнэ арай гэжэ 960—980 мянган тоннодо хүргэнэ.

Газар тариалангай доройтоходо, мал ажалшье ёнотойл «Дүрбэн хүлөөрөө доложоо» эхилээ. Хоёр-гурбан жэл соо республикын хүдөөгэй бүхы ажахынуудта бодо малай тоо 560 мянганһаа 420 мянга хүрэтэрээ үсөөрөө. Хонин һүрэгэй тоо толгой 1,5 миллионһоо 650 мянган болоторсо хороогдоо. Адууһа малай ашаг шэмын доошолһонине дурдалташьегүй.

Хүдөө ажахымнай яахадаа ингэжэ гэнтэ, гүнзэгы яама ялхи руу орошондол, доройтошоо гэшэб гэжэ олонхи бэшэ мэдэнэ ааб даа. Эндэ бүхы Россий гүрэн соо боложо байһан ехэ хубилалта, нэгэ гурим һаа нүгөөдэдэнь дамжан ороо байһанай шалтагаан гол нүлөө үзүүлэнэнь элитэ. Хүдөө ажахые бүхы хэрэгтэй юумээр хангадаг урданай гуримай һалаха һандархада, анхаһаа хойшо гүрэнэй тэдхэмжэ, дэмжэлгэ дээрэ байһан энэ һалбарь илангаяа бэркэтэй байдалда ороо бшүү.

Энээн тушаа нэгэ хэдэн жэшээ дурдая. Анханда яһала элбэгээр үгтэдэг минеральна дүтэгжүүлгын диил. дэшэгүй үнэтэй болошоходонь, ажахынууд тариалан, сабшалан дээрээ тэрэнине ороёдоошье оруулхаяа болёо шахуу. Хорбэ 1987 ондо манай колхоз, совхозуудай тариалангай гектар бүхэндэ ашаг шэмэ үгсөөрөө 52 килограмм болохо минеральна үтэгжүүлгэ оруулагдаһан һаань, нёдондо республика соо гектар бүхэндэ арай гэжэ 9 килограмм тиимэ үтэгжүүлгэ хэрэглэгдээ. Гансахан энээнһээ адатынь 160—200 мянган тонно тариан, тэжээл дутуу абтаа.

Тэрээн дээрэнь трактор, комбайнуудай, бусад техникын хуушаһан, тэдээндэ хэрэгтэй запас зүйлнүүдэй, шэнгэн түлишын, тоһодолгын хэрэгсэлэй түйлай үнэтэй болоһон дээрэнээ урга-са хүрялга унжагаруулагдажа, бэлэй ехэхэн тариан, тэжээл гээлтэдэ ороно.

Гадна ажахынууд һүүлэй үеэ эрхим шанартай сортовой үрэнэ хүралдаха абаяяа болбо шахуу. Тэрэнь дан үнэтэй. Тариа хүрялга, тэжээл бэлэдхэлгэ дээрэ түрүү технологишье хэрэглэгдэнэгүй. Үлүү гаргаша, хүсэ гаргахаһаа ажахынууд татагасана.

Ингэжэ газар тариалан эрхилгэмнай аяар урданай. 30—40 жэлэй саадахи хэмжээндэ хүрэжэ байна.

ХОРООХОДО ҺАНГ БОЛОХО ГҮ?

ЭНЭ ҺАЛБАРИЙНГАА нимэ тулюур байдалда орошоод байхада, засаг түрымнай зарим нөөд, томо эрдэмтэдбли гэжэ бэсэ тооло-дог зарим мэргэжэлтэд хүдөө ажахые доройтолгоһоо гаргаха арга олохомнай гээд, элдэб һанагдаагүй юумэ дурадхадаг болоҺой.

Жэшээнь, газар тариалангые хуу үмсэлөөд, хамтын ажахынуудые үгы хээд, үргаса багатай тариалангые малай бэлшээри гү, аля сабшалан болгоод байхадамнай, энэ һалбари түргэн хүл дээрээ гараха гэжэ дуадхадаг хүнүүд үсөөн бэшэ.

Тусхайлбал, профессор Н. А. Атанов бүри 1992 ондо телевиденеэр үгэ хэлэхдээ, республика соо мүнөө элдүүрилэгдэжэ байһан тариалангай 600 мянган гектарые малай бэлшээри болгоо һаа дээрэ. Манда ехэ тариан хэрэггүй. Шубуу, гахай үсхэбэрилгые үгы хэе гэжэ дурадхаа һэн. 600 мянган гектар тариалан хорооно гээшэмнай юуб? Мүнөө республика соо ороёдоол 962 мянган гектар тариалан элдүүрилэгдэнэ ха юм.

Тэрэшэлэн хүдөө ажахын эрдэмэй кандидат Ю. М. Убеев хэблэлдэ толилһон олохон статья соогоо баһал тариаһай газарые сабшалан, бэлшээри болгоо һаа, 2—3 дахин ехэ ашаг үрэ үгэхэ гэжэ бэшэнэ. Мүн Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэ, байһан В. Б. Саганов нёдондо агрономическа зүолоон дээрэ үгэ хэлэхэдээ, адагынь 300—400 мянган гектар тариалангые залуу болгоо һаа, дээрэ гэжэ дурадхаа һэн.

Теэд эдэ дурадхалнуудынь хэр зүб гэшэб?

Хэнэйшье мэдэнээр, ороо-һо тариа гү, али бусад тарымал ургамалнуудые ургуулхада бага бэшэ хүсэн, гаргаша хэгдэдэг ааб даа. Энэнь арсашагүй. Гэбэшье тарымал ургамал гээшэмнай газарай хүрьһэндэ шэмэтэ бодосуудые түргэн суглуулдаг, һайн болгодог гэжэ үннэй мэ-эдэжэ. Эгээл тиимэнээ манай эндэ барагаа һайн жэлдэ тариалангай гектар бүхэнэй 16—17 центнер тэжээлэй единицын хэмжээнэй ургаса үгэхэдэнь, сабшалангай гектар бүхэн ороёдоол 4—5 центнер, бэлшээри — 2—3 центнер үгэдэг. Мэнэ һаяын —1993 оной үрэ дүнгүүлсэн хараад үзээ. Нёдондо ургасын нилээд муушаг байгаашье һаа, 639,4 мянган гектар тариалан дээрэнээ 556 мянган тонно тэжээлэй единицэ болохо тариан, тэжээл абтаа. Харин 182 мянган гектар сабшалан дээрэнээ ороёдоол 66,7 мянган тонно тэжээлэй единицын хэмжээнэй үбһэн хуриагдаа. Эдэ тоо, баримтанууд дээрэнээ харахада, хайшаншье эрьюулжэ үзэхэдэ, тариаһай газар сабшаланда орходоо, ехэ ургаса үгэнэл да. Бэлшээри тариаланда бүри дүтэшье ошохогүй.

Ингээд ерэхдээ тариаһайнгаа газарые сабшалан, бэлшээри болгоод оложо абаха юумэмнай ахиш л даа. Сохэ хэлэхэ хэрэггүй. Али бүхы юумые заатал һаа хубилгахамнай гээд, ямаршье бодомжогүйгөөр, дан мундуургаар ороходомнай газар дайда, байгаалимнай маниие хулисэхэгүй.

Эндэ нэгэ заа түүхэ руу ороод, зарим тэды сасуулбари хээд туршабди.

Аяар холын 1928 ондо манай Бүряад орондо 400 мянган хүн зон ажаһуужа байгаа һаа, мүнөө тэдэнэй тоо 1,1 миллиондо хүрэнхэй. Эдэ зобоо юугээр эдэлүүлхэбибди? Ходол ондоо тээнээ ороёо тариа, хартаабха, овощ, мяха, һү гэхэ мэтые зоожэ, холо ошохо аалди?

Багашагшье ороёо, хартаабха, овощ үгэжэ байһан тариаһай газарые сабшалан, бэлшээри болгожорхиходомнай, тэрэнь хэр түргэн ашаяа хариулхаб? Бодоод үзээ. Жэшээнь, тариаһай газарые эрид хороогоод, ямаршье ехэ гаргаша хэнгүй, сабшалан, бэлшээрини гектар бүрийөө 2—3 центнер тэжээлэй единицэ абаба һэн гэлэйбди. Тиигэбэл республика соо жэлдээ 600—650 мянган тонно тэжээлэй единицэ болохо үбһэ хоол үйлэдбэрилжэ, тэрээгээрээ жэл соо 40—42 мянган тонно һү, үндэгэ ороёдоошье абаяяа болихобди гээ. Энээгээр республика ажамидаржа шалаха гэ? Имаргал ондоо тээнээ асарагдаһан продукциар зомнай хоолойгоо тэжээхэ болоно.

НЭГЭ ДАХИН ОТОЛХЫН ТУЛА ДОЛОО ДАХИН ХЭМЖЭХЭ

Тариалан сабшалан хоёрые хоорондонь харшалдуулжа болохогүй. Энэмнай бэе бэелээ хэзээдэшье харша байгаа.

Нэгэ жэшээ дурдая. Газарые ургаса һайтай сабшалан болгохын тула тэндэ олон жэлэй ногоо тариа, үтэгжүүлгэ оруулха, уһалха, хүрьһэнэйнь дээрэхине һайжаруулха хэрэгтэй. Энээгээр бодоходо мүнөө үеын сэнгээр 400 мянган гектар сабшалангые һайн болгохын тула 3—4 миллиард түхэриг гаргана хэхэ хэрэгтэй. Үнэн дээрээ ногооной үрэнэ худалдажа абахань бэрхэтэй. Тариаһай газарые залуур болгоод, хэды жэллэ хоёноор хэбтүүлхэбши.

Яруунын аймагай «Улхасаа» совхоздо 4000 гектар тариалан байһан юм. Урэндэ энэ тариаһалай ажахынуудай эблэл эмхидхэглээ һэн. Шэнэ ажахын бии болоһоор тэрэ 4000 гектар тариалангайнь ороёдоол 1100 гектартань лэ тариан тариглдаа. Үлэгшэ 2900 гектар тариалан тариглдаа. Үлэгшэ 2900 гектар тариаланстынь үрмэдэнэ ногоондо дарагдажа хэбтэнэ. Тариаһай газарые хороохо гээшэмнай нимэл ха юм.

Хэр ургаа хойшо эдлэжэ, хэрэглэжэ байһан тариаһай газарые гэнтэ хахалха, элдүүрилхэ, юушье тарихаяа болихо гээшэмнай хэр зүб болохоб гэжэ бодожо үзэхөөр лэ ха.

Ороёдоо мүртэй ургаса үтэлэггүй элэлиг хүрьһэтэй, гектар бүрийөө 5—6 центнерһээ доошо [illegible] единицэ ургаса [illegible] газарта тарилга хэнэнэй хэрэггүй. Энээшье ойлгосотой.

Гэхэтэй хамта дээрэ хэлэгдэһэн эрдэмтэдэй заабаряар ургаса багатай гээд, тариаһай. ехэнхи газарые сабшалан, бэлшээри болгоо һаа, Тарбагатайн, Хоринн, Хэжэнгын, Ивалгын, Сэлэнгын, Барагажанай, Хурамхаанай аймагуудай диилэнхи тариаланые хэрэглэмжэһээ гаргаха болоноби. Энээннинетнай тэндэхи тариашад хэр зүб гэхэб?

Америкын эрдэмтэн Джордж Девис гэгшэ бүлэг нүхэдөөрөө манай эндэ ябаад ошоходоо, республика соо 460 мянган гектар тариалан, 520 мянган сабшалан эдүүрилгэһээ гаргаа һаа дээрэ гэжэ хэлэһэн байна. Яахадань аяар миллионһоо үлүүтэй гектар тариалан, сабшаланыьмнай хэрэглэмжэһээ гаргажа хаяха гээ юм. Гайхахаар. Манайн газар дайда Америкынхитэй жэшээрэр бэшэ ха юм.

Газар нютаг бүхэнэй байгаали, газарай хүрьһэн, сагай уларшье адли бэшэ. Жэшээнь, тон жаахан тариалан үлөөгөөд тэндээ минеральна үтэгжүүлгэ ехэзр оруулдаг, уһалдаг болобо һэн гэлэйбди. Үнэндөө тиигэхэ аргэ болоижо үгыл.

Газар тариалангые урдынхиһаа тэд ондоогоор, тэдэнэй һанаашаар шэнэ гуримаар эрхилхэ гэжэ үряалагшаднай хэл бэ хараа. Энэ Американ эрдэмтэн Джордж Девис, Россий политик Сергей Шахрай, манай республикын мэнээжэ эрдэмтэд Валерриан Викулов, Владимир Корсунов, Арнольд Тулохонов болон бусад болоно.

ТАРЯАЛАНГАЙ УРГАСА ПОЛИТИКАЬАА ДУЛДЫДАХАГҮЙ

Мүнөөнэй эдэ эрдэмтэд юу дурадханаб? Кабанскын, Түнхэнэй, Захааминай, Тарбагатайн, Яруунын, Хэжэнгын аймагуудта тариан ажал эрхилһэнэй хэрэггүй гэжэ. Тэрэнь хэр зүб бэ? Кабанскын аймагта газар хахалжа, элдэб ургамалнуудые тариаһа-да оршон тойронхи байгаали нэгэ-бага сэбэр байжашье болохо. Теэд тэндэхи ажахынууд, зонинь тариан ажал эрхилхээ оготолон болихо хэр дуратай байхаб? Адууһа малаа, оёнэдыгоо тэдэнэр юугээр тэжээхэб?

Яруунын аймагта тариан ажал эрхилхэгүй гэнэбди. Энэмнай Байгалһаа хэдэн зуу модо холо байна ха юм. Эндэ һалхинда үлеэгдэжэ, уһаяда нураажа муудадаг газар үгы шахуу.

Муи Мухар-Шэбэрэй аймагай «Искра», «Коммунизм», Ленинэй нэрэмжэтэ болон бусад ажахынуудта тарилгынь газарые хахэдтань хүрэтэр хороосл даа. Тэндэхи механизаторнууд юу хэхэб? Энээн шэнги Тарбагатайн, Хяагтын аймагуудай анханай тариашэ зоиие хэхэ ажалгүй болгоо һаамнай, хэншье һайн гэхэгүйл. Тэдэнэр иматтал хилын саанаһаа асарагдаһан, консервэлэгдэһэн продукци эдеэд байха ехэшье дуратай байхагүйл ёнотой.

Һүүлэй үедэ хилын саанахи гүрэнүудтэ ябажа ерэһэн маниай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд. тэндэ хүдөө ажахын, газар тариалангай нарин нягта технологини ёноор, үндэр хэмжээндэ эрхилэгдэжэ байһан тухай бэшэнэд. Үнэндөө тэндэмнай минеральна үтэгжүүлгэ эгээл ехэзр оруулагдана. Эрхим шанартай үрэнэн таригдана. Бүхы хүдэлмэри оньһон техникээр саг соогоо хэгдэнэ.

Харин бидэ урданьшье газартаа үтэгжүүлгэ хусэд нормоор оруулдаггүй байгаабди. Манай эндэ һанаһан соо ургасада туйатай шинг нойтон хээзэньше ородоггүй. Инмэ эрхэ байдалда ажахынуудта газар тариалан дээрэхи хүдэлмэрине эгээл таатай саг-тань хэжэ. эршэмтэй технологи нэбтэрүүлээ. үтэгжүүлгэ хүсэд нормоор оруулаа. эрхим шанартай сортовой үрэнэ тариа, оньһон техникэ үргэнөөр хэрэглээ һаа. һайн ургаса абтаха байна.

Тингэнгүй, дэлгүүрэй харилсаанда ороо хэдаа бүхы юумээ алмаха, хамаг гаргашануудые хороохо ёнотойбди гээд, 30—40 жэлэй саада тээхидэл аблаар хүдэлдэг болохо гэжэ зарим эрдэмтэдэй дурадхахань зүб гэхээр башэ.

Ороёон тойронхи байгаалиа хамгаалха хэрэгтэй. Теэд үтэгжүүлгэ (минеральна болон органическашье) хэрэглэнгүй, һайн ургаса абахаммай гэнэнэй дэмы. Минеральна үтэгжүүлгын хэды үнэтэйшье һаа, тэрэнине зүбөөр хэрэглэжэ, ургаса бодотоор дэшэлүүлжэ шадабал, тэрэнь эсэстээ ашаяа хэзээшье хариулхал. Энээн шэнги эрхим шанартай үрэлэмэл сортын үрэнэн баһал үндэр ургасын үндэнэ нуурын болоно. Теэд тиимэ сортовой үрэнэ ургуулжа абаха хэрэгтэй тоогдоногүй.

Эдэ бүгэдэнөө юу хэлэхээ һанаабши гэхэдэ, газар тариалангаа 30—40 жэлэй саада тээхидэл аблар, мухар нюдаргаар эрхилдэг болоё гэжэ үряалагшадай заабари хэрэглэбэл, тариан болон мал ажалайшье продукци үйлэдбэрилгые үшөө эрид доошолуулхабли. Тариглын газарые хороогоод, малаа иматтал сабшалан, бэлшээри дээрэнээ абаһан ургасаар хоолдуулдаг болохоёо мяха, һү, нооһо үйлэдбэрилгын гаргаша багa болохо гэжэ һанаа гүт? Үгы даа. Газараа хахалха, элдүүрилхээ, ургамал тарихаяа болиходомнай тэрэ үрмэдэнэ, халааханда дарагнаад. бүри юушье үгэдэггүй хоёнон газар болоод лэ һалахал. Байгаалине, газарые мэхолхэгүйш.

Тариаланга дан ехэзр хороогүй. тэрэнээ зүбоор элдүүрилжэ, арга соогоо үтэгжүүлгэ оруулжа, ургасыень дэшэлүүлээд, бүхы 300 мянган гектар сабшаланга оодэнь татажа, гектар бүрийөө адагынь 20—25 центнер үбһэ абадаг болоо һаа, мүн бэлшээрине зааханшье һайжаруулаа һаа, адууһа малаа тэжээлээр хусэд хангажа, мяха, һү ехэзр абадаг боложо шадахаяа даа.

Түбхын түрүүн энээн тушаа анхаралаа хандуулаа, ороёдоо һаамшайл, аша үрэ гараха һэн ха гэжэ һанагдана. Тиигангүй. ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдэй урда ямаршье эрилтэ табихаяа болёод. газараа хахална, тарилга хэнэ, ургасаяа хүралжа абана гүт. али үгы гү. танай дугаан гээд. зүндэнь орхижорхёод байхада, газар тариаланг эрхилэлгэ доройтоо ааб даа.

Эдэ бүгэдэ тухай болоожо үзэсл.

В. ОСИПОВ.
хүдөө ажахын эрдэмэй кандидат. Россий болон Бүряад Республикын габьяата агроном.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН

ТОГТООЛ

1994 оной августын 23. № 24.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРОМЫШЛЕННОСТИИН, ЭЛШЭ ХҮСЭНЭЙ БА ТРАНСПОРТЫН МИНИСТЕРСТВО ТУХАЙ

«Бүряад Республикын гүйсэдхэхэ засагай зургаануудай байгууламжые шэнэдхэн хубилгаха тухай» Бүряад Республикын 1994 оной августын 1-нэй Хуулитай (№ 21-1) зохилдуулан, Бүряад Республикын Правительство **шигэжэ тогтооно:**

1. Хабсаргалтын үндэһоор Бүряад Республикын Промышленностиин, элшэ хүсэнэй ба транспортын министерствын (РБ-гэй Минпром) эмхидхэлэй байгууламжые баталха, Бүряад Республикын Промышленностиин, элшэ хүсэнэй ба транспортын министерствын аппарадай дээдэ хэмжээн 30 хүн байхаар тогтоохо.

2. Промышленностиин, элшэ хүсэнэй ба транспортын министерство тухай Дүрим һарын болзор соо зохёогоод, тэрэнине Бүряад Республикын Правительствын үзэмжэдэ табихыень министрэй уялгануудые дүүргэгшэ Л. П. Табалаевта даалгаха.

3. Бүряад Республикын Промышленностиин, элшэ хүсэнэй ба транспортын министерствын бүридэлдэ эдэ-ние оруулха гэжэ тогтоохо:

— Россий транспортна инспекциин Бүряадай отделени;

— Россий Федерацин Росгортехнадзорой Бүряадай округ;

— Стандартизаци ба метрологиин Бүряадай түб;

— Россий Федерацин «Госсвязьнадзорой» Бүряадай отделени;

— промышленностиин, түлишын-элшэ хүсэнэй ба ой модоной комплексуудай, ашагта малтамал шанаржуулгын һалбаринуудай, транспортын, харгы барилгын, зөөрөөнэй түхэл шэнжэнүүдһээ дулдыдангүй хэлхеэ холбооной хэрэгсэлнүүдэй предприятинууд, эмхинүүд.

4. Министрэй гурбан орлогшотой, тэрэ тоодо нэгэ нэгэдохи орлогшотой, 15 хүнһөө бүридэһэн коллегитэй байхыень министерствэдэ зүбшөөхэ.

5. Бүряад Республикын Минпромой аппарадые баринжа байлгын гаргашанууд республиканска (Бүряад Республикын) бюджедһээ һомологдохо гэжэ тогтоохо.

6. Аппарадай тоогой, ажалай түлбэриин жасын хэмжээгээр аппарадай байгууламжа баталха, мүн тэрэнэй эрхэ мэдэлэй хэмжээгээр тогтоогдоһон гуримай ёноор эмхинүүдые байгуулха, шэнэдхэн хубилгаха эрхэ соохи олон үнэнай дунда аха наһаагша тагаяуун жэлые хубилгаргаар хэмжэжэ надууд Аэн түбиин ланг бологшо, эрэй дараан дээрэ ө үедэ ажаһууһан ала һанаһанаа хэ-ҺҮҮЛЭЙ хэдыхэн урда сагай пом. ев) шидхэхэ-аа тон шухала Бүряадшаяа барлажа гарбэшье аргатай бо-ехэ удха шанартта болоно. Энэ-лэгэ үзэл сурта-аһаһаа дулдыдаа-Бүряа тала хараһан бо-мэдэлын соёрхо-гэжэ мэдэрээе. Хэрэгүй бэеэ дааһан арад ибосорол, эрдэм Р. дүрбэн тэгшээр ргатай. Тэрэнэй да болоод, дээдэ ууд. али бүхы хэбмүн радио болон ганууд туд бүзорилгөөо эли тоаша туһа. удха гүнээгыруулхэ, хүн бүхэнине болбосороһоо гээмэлэлтэй болгоо нэй уялга болоно. ундэһэн арадай а бологшо үран лай алишье жанд хэблэгдэхээ бо-ргажа ябаһан үе-ь байдалай нүлөөн

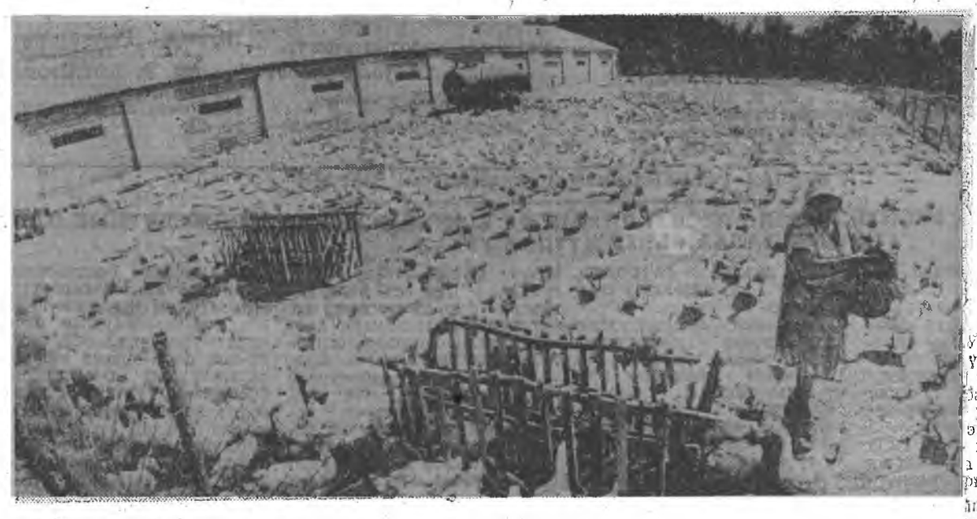

НОВГОРОДСКО ОБЛАСТЬ. «Новорусь» гэжэ акционернэ бүлгэмэй президент область соогоо мэдээжэ болоҺон олзын хэрэг эрхилэгшэ Сергей Сандовай үүсхэлээр фермернүүдэй түлөөлэгдэй нүргуулиин барилга эхилэгдэһэн юм. Ойрын сагта туһ нүргуулн ашаглалгада тушаагдахань. Һүралсалай шэнэ түбэй саашанхи зорилгонуудаарнь областиин олзын хэрэг эрхилэгшэ Сергей Сандовай үүсхэлээр фермернүүдэй түлөөл

Буряадай Уран зохёолшодой холбооной 60 жэлэй ойдо

ОРШУУЛГЫН ХЭРЭГТЭ—ҮРГЭН ХАРГЫ

...ой соохи олон үнэн... ...ай дунда аха... ...ан наадашаа тата... ...ууй жэлые хуби... ...ыгаар хэмжэжэ... ...дуд Азиа түбинин... ...ит бологшо, эрдэм... ...ой дараан дээрэ... ...о үедэ ажаһуулһан... ...н һүүлэй хэдыхэн... ...ала һанаһанаа хэ... ...урда сагай ном... ...аа тон шухала... ...шина барлажа гар... ...хэшье аргатай бо... ...ехэ удха шанар... ...та болоно. Энэ... ...ийгэ үзэл сурта... ...аалжаа дулдыдаа... ...тала хараһан бо... ...мэдэлын соёрхо... ...ой гэжэ мэдэрэе... ...а бүеэ дааһан арад... ...лбосорол, эрдэм... ...дүрбэн тэгшээр... ...ргатай. Тэрэнэй... ...ада болоод, дээдэ... ...ууд, али бүхы хэб... ...мин радио болон... ...ушаануд түд бү... ...зорилгоёо элэ то... ...аша туһа, удха... ...үнсэгырүүлхэ,... ...ой, хүн бүхэнине... ...болбосороһоо гээ... ...мэлэлтэй болгохо... ...ой уялга болоно. ...ундэһэн арадай... ...н бологшо уран... ...ай алишье жан... ...д хаблэгдэлээ бо... ...ргажа ябаһан үе... ...байдалай нүлөөн...

...ехэ хохидолтойнь хэндэшье мэдэрэжэ. Дэлгүүрэй харилсаагаар, ажахын тоосоогоор Буряадай гүрэнэй экономикые хүл дээрэнь гаргажа, тэрэнэй тэдхэмжээр нинтын байгуулалтын, нэн түрүүн арад зоной оюун бодолой тэжээл бологшо соёл, гэгээрэлэй хүдэлмэрине үндэр шатада табилга, зоной хэлсэдэгэй ёноор, «хусын хууханагай» үнахые хүлеэһэн мэтэ, һан наашаар элдиеэ харуулхань бэрхэтэй зүйл бшуу. Энэ талаар тусгаар, тон тодорхой хэмжээ ябуулгые ойрын сагта элирүүлхэ шухала. Арад зоной арга боломжын баялигай «далай» соо бэдэрэлгэ хэхэдэ, бодото «алтан загаһанай» барилгахань дамжаггүйл. Эндэ сусашагүй оролдолго, эгэршэгүй үүсхэл гаргажа, иматтал үнэн зуб хүтэлбэри болгохо гээшэ — зохёохы ажалтанай дэмбэрэлтэ зорилго мүн. Эндэ гансал үндэһэн буряад уран зохёолой хэблэгдэхэ талые хараадаа абана бэшэ, харин дэлхэйн соёлой дээжэһээ, илангаяа «эрдэнинин сан субашид» мэтэ гүн удхата зохёолнуудые оршуулжа, хэблүүлжэ байха тухай анхарал хандуулнаб. Манай буряадай уран зохёолшодой үмэнэһээ гаража байдаг «Байгал» журнал оршуулгын ажалые эсэшэгүй хэблэжэ байдагаараа олон түмэн уншагшадтаа онсо хүндэтэй юм. Тинхэдэ «Буряад үнэн» һониной хуудаһануудта баһал һайн оршуулганууд хирэ болоод лэ толилогдожо байдагынь һайхан. Эндэ Н. Г. Дамдиновай, Ц. Ц. Дондогойн, М. Ж. Батоннан, Н. Д. Балмаринчиновэй, Г. Н. Очировагай, мүн бусадай гар хүрэһэн оршуулгануд үргэн нинтэ уншагшадай анхарал абаһаар лэ татадаг. Мэргэжэлтэ уран зохёолшодгүйгээр «Буряад үнэн» һонинине толилхо болоо һаа, һүнэнэгүй хүн мэтэ дотороой элшэгүй, залижа байһан гуламта шэнги үзэмжэгүй хүхэршэхэ бэлэй. Иматтал алишье арадай уран зохёолшодой ба тэдэнэйл бүтээлнүүдээр түрэл арадайнь түүхэ, нэрэ хүндэнь түби дээрэ тобойн бодожо ерэнэ бэшэ гү? Ушар нимэһээл Ч-Р. Намжиловай, Г. Чимитовэй «Монголой нюуса тобшые» оршуулһан ябадал хадаа, бүхы буряад арадай нэрэдэ солорхомо схэ габьяа болоно бшуу. Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Ц-А. Дугарнимаевай «Бэлигэй толи» (Э-Х. Галшиев) ород, буряад хэлэндэ оршуулһанинь, үндэһэн арадаа үргэжэ, үлгэн дэлхэйдэ суурхуулһанай үшөө нэгэ гайхамшаг баримта болон оршобо.

Байрша ондо «Эрдэнинин сан субашид» гэжэ зохёолой түрэл хэлэн дээрэмнай оршуулгадаһанинь, манай мүнөө үеын хүнүүдтэ түхеэгдэһэн сэгнэшэгүй схэ бэлэг гэжэ ойлгонобди, омогорхонобди. Энээнине оршуулһан Буян-Дэлгэр Содномой, Баатар Батын гэгшэдтэ сэдьхэлэй талархал — баясхалан хүргэнэбди!

Саашань хэлэхэдэ, август һара соо Буддын суртааллаа (Дхарма) Михаил Батоинай оршуулга «Буряад үнэндэ» толилогдожо, үгн бодол бисалгагша боди сэдьхэлтэндэ баяата наһанайнь тэнгээл болон мүндэлбэ. Энэ оршуулга нуга һүрэмэ хэлэнэймнай барагдашагүй баялигаар пэбтэрэнхэй байхадаа, сэдьхэлдэ өөрөө шэнгэнэ.

Бүри 1950-яад гаран онуудаар оршуулганууд эрхилдэг байһан буряадаймнай мэдэжэ поэт Бато Базарон ингэжэ хэлээ һэн: «Оршуулга хэхэ гэгшэмнай хүнэй үнэтэ сагые үбэршэлдэг, али нэгэ зохёолой авторта һайшаал хэһэн үргэл» гэхэдэ, болохо юм. Үгэ бүхэндөө нягтаар хандажа, мэдүүлэл бүхэнине тоб гэтэр холбохо гэгшэ хүнэй түрэлхинин бэлиг шадабариһаа сэхэ дулдыдадаг. Юрэдөөл, «һуури һайтайл һаа, һайн үрэ туйлагдадаг юм». Эдэ үгэнүүдые 1954 оной намар Хоца Намсараевайда һуухадаа, тэрэ хэлэнэн бэлэй. Тэрэ үдэрнүүдтэ Буряад-Монголой уран зохёолшодой хоёрдохи съезд боложо байгаа. Бато Базаровичай съездын ендэр дээрэһээ нимэнүүд үгэ хэлэһыень мартагдадаггүй: «Манай уран зохёолшодой правлени оршуулгын ажалые дутамаг ябуулна. Гансал Улаан-Удэ дээрэ һуудаг уран зохёолшод оршуулгын хубаарида хүртэлсэдэг заншалтай, тэрэ холын худоогоор һуудаг зохёолшод мартагдашадаг юм. .».

Мүнөө үеын хүндэ сагта оршуулгын хэрэгые «мартажархингүй» дэлхэйн соёлой дээжэһээ түрэл арадтаа бэлэглэжэ байһамнай соёлойнгоо гуламтада шэнэ сусал нэмэжэ, уран бэлигэй түүдэгээр наран солоёо дуудажа байһан мэтэ, угсаата арадаймнай унтаршагүй соёлой хүргжэл мүн!

«Байгал» журнал — оршуулгымнай эмхидхэлэй байшан, уран зохёолшодоймнай урдаа хараха хэблэлэй ори ганса яаман болошоод байһан мүртөө, буряадай гүрэнэй зүтөөө ямаршье дэмжэлгэгүй, харгалзалгагүй байхань, олонинтын һанаа зоболоно. Үндэһэн соёлой асуудалнуудта үргэн харгын «үүдэн» хэсээ сэлигдэхэб, энэн тухай сонхи шэнээр, үшөө дахин хаража, бодожо үзэхээр саг ерэнхэй.

Д. ДОРЖОГУТАБАЙ,
поэт.

нютагаймнай түүхэһээ

АРАДАЙ МУЗЕЙ ГЭРШЭЛНЭ

Географическа байдал, газар дайдынь баялигууд

...Уула нютаг Агын ...үүн-урда зүүгтэ ор... Саанань Хан-Уула ...байха. Дундуурнь ...урдажа гараад, ...эндэ ородог юм. ...хада гүбээлиг. ...ха хажуунь үлүү ха... ...рьһэниинь элһэлиг. ...ай шолын ара, эбэ... ...шэ модотой. Буй... ...урахин, Улаан-Сар... ...ундынуудта модо... ...талмайтайшье.

...ческа талаар элдэб ...ө погоотой. Мал ...ө тон таарамжатай ...ө хүтэлоорнь, тала ...ө соро гүроөһэн, ша... ...хирһэн, шандагаан, ...манал, шоно ами... ...м. Урдандаашье. ...ганса нэгэ шэлүү... ...дэг.

...он болотор Харгыта, ...гэжэ газарнуудта ...олон байдаг һэн. ...соогуурнь һойр, ху... ...ө шубууд байдаг, ...ажэдэг шубууд бин.

...мой урда хажууда ...дурьһэтэй, яһала ...газартай нютаг юм. ...й Агын талаар ябаа... ...ашнин гарганан по... ...байгаалинин үзэгдэ... ...да башээтэй байдаг.

...алай урда тээшье, ...30-аад оной ...а болотор Сагаан... ...юнсхэр дээрэ олон ...рхэгэ айл һуужа ...м.

...ной намар, октябрь ...Сагаан-Уулын ба... ...удань Улаан-Сар... Ехэ-Бэрхэнүүдээр, ...ин хүрэтэр улаан, ...эгуудай нанга буу... ...бэ бэшэ добтолон ...робаад ...хуу хоногорин ...хүратэр ...ирин ...

...Читинская ...гэжэ байдаанай түү... ...ө зүбшаһан гү, али ...ерэн шанга байлдаа... ...хине үзэһэн, тэрэ... ...ын хүлэгтэ дайрагдаг юм.

...хи Амурска бригада ...Фадеевэй хүтэлбэри ...ө намар манай нюу... ...ааһан, ошоһон, һоорэ... ...н, сухарийн, буу... ...юм. Энэ талаараа ...ула онсо һонин түү... ...агжал 1920 оной ...н 19—28 хүратэр ...бэрэй адаг, мүнөө ...ула нуурин, Улаан... ...нарьта, хоёр Бэрхэ... ...ини Ага гэжэ газар... ...дайн болоһон юм. ...аан-Уулын түүхэн ...бин, болоно гээшэ. ...ын байлдааануд ...нин урда хилэ дээрэ ...дуурэһэн юм.

...засагай Забайкали... ...одо. Сагаан-Уула ...турүүшээр Харгана ...н хушуунай байгаа. ...Сүүгэлэй хушуунай

...ГАРАЛАЙ АЖАЛ ТУХАЙ

...оной январнин 1-дэ ...Сагаан-Уулын газар ...1 үрхэтэ айл тоолгдо... ...ргаа, бүхыдөө зөөжэ ...онтоёо 1241 хүн бай... ...ө 269 нөсы гэртэй, ...алнай модон гэртэй, ...ө гэртэй, 20 тэргэ ...ашууд байһан юм.

...ой жэл малайнь тоо ...гаа. 2240 адуунатай, тэрэнэйнь 346 ажалай морид, 353 эбэртэ мал, 3666 хонин, 1088 ямаан ба 212 тэмээтэй байһан байна. 1921—1922 үбэжэлгэдэ сомон соо 1961½ бухал үбһэн бэлдэгдэһэн байгаа.

Малшад 42 үбһэнэй машинатай, 48 морин тармууртай, 100 дүрбэн сахариктай тэргэтэй, 60 хоёр сахариктай аарба тэргэтэй. Талаар ябаха гурбан ходоортой байһан байна. Бүхы сомон соо ороһодоол нэгэл һүнэй машина байһан байгаа.

1922 ондо бүхы Сагаан-Уулаһаа 6 хүн һургуулида һурадаг байгаа. Тэрэл ондо Ара Бырхэдэ Тобын Түгэлдэрэй буусада ажаһуужа байһан түрэл түтимэйнь нютагта һургуули нээгдэжэ, үсөөн үхибүүн нуража эхилһэн байгаа. 1924 ондо сомоной зүблэл гээшэ 20 хүнэй һурахые хараалаа.

Сагаан-Уулада тэрэ үеын шабинар байһан наһатайшуул наһаинһаа булта мордоо.

Сомоной Советэй түрүүшын һунгалта гээшэ Сагаан-Уулада 1924 ондо үнгөөгэлдэо, тингэд 1927 ондо дахин эмхидхэгдэ. Сагаан-Уулын сомон 1923 ондо бүн болгогдоһон юм.

Сомоной зүблэлэй газар дээрэ нинтын журам гээшые сахилсахын тула 50 үрхэтэ айл бүрийөө нэгэ түлөөлэгшые мүн зүблэлдэ хамһалсахын түлөө һунгадаг байгаа. Жэшээнь, 1924 ондо нинтын журамда ябахыень Дарма Дабанов, Тогон Санжиев, Ринчин Юндунов, Пунцук Раднаев, Дамба Дашиев, бэшэшье зон баталагдаһан байгаа.

20-ёод оноуудай үедэ бодхуулнуудшье эндэ, тэндэ бин болодог байгаа. ЧОН-ой отрядууд тэдэнтэй тэмсэдэг байһан.

...Тэрэл үедэ сомоной газар дээрэ хотоной һургуулинууд үзэг бэшэг заалгаха, үзахэ пунктнууд нээгдэһэн байна. Мүн лэ зоной дунда ариг сэбэрэй, эдүүрые хамгаалха хүдэлмэрин шангаар табигдаһан байна. 30-аад оной үедэ Сагаан-Уулада «Дом бурятки» гээшын ажалшад ехэл хүдэлмэрин хэдэг байһан ха. Дайнай ба ажалай ветеран, Сагаан Уулын түрүүшын дунда эрдэмтэнэй нэгэн, Эрхүүгэй рабфак дүүргэһэн Далай Юндуюо (1907 оной байһан) нютагай тобшо түүхэнүүдые түрхэмүүдтэ хоёрэдэг бэлэй.

Сагаан-Уулада хамтаралгын ажал хадаа 1927 оной декабрьда болоһон партийн XV съездын һүүлээр эршэмтайгээр дабажа эхилэн байна.

1928-29 онуудта Сагаан-Уулада тон юрэнхы, хамтаралгада тааряха түрүүнын нэгэдэлнүүд бин боложо эхилһэн. Хошиной бүлгэм, Тозууд, тингэд коммуна ба артельнүүд бин болоһон юм.

ЬОНИН НАМТАРТАЙ

Нэн түрүүн Хара-Шэбэрэй адагта 10—15 айлһаа бүридэһэн «Улаан-Туяа», «Мунхэ Ажал» гэһэн нэгэдэлнүүд бин бологдоо бэлэй.

1929 оной августын 18-да манай эндэ хошиной бүлгэм бин болоод, 1930 оной мартын 5-да тэрэ коммуна болоо. Тингэд 51 хонооло, апрелинин 26-да артель баталагдан абтажа, «Улаан-Туяа» гэжэ нэрэтэй зандаа артель үлөө һэн.

Һүүлдэнь энээндэ ондоо нэгэдэлнүүд нилээд. 32 бүлын түрүүнүүд «Улаан-Туяагай» түрүүшын эмхидхэлэй суглаанда хабааданан нэрэнүудынь протокол соо байдаг. Тэрэнэй буулгабаринь музейин стендэ бин юм. Түрүүшынь түрүүлэгшэнь Балдан Санданов байһан юм. Күүлдэнь путёвкооршье ажалда ябаа, дайндашье шархатаад, ордентой бусаа һэн.

Саашань Сагаан-Уулын «Улаан-Туяатай» Улянатай Кушнегэй «Шэнэ хамтарал» Хойто Боржигонтойн «Шэнэ байдал» хоёр нилээд, «Шэнэ зам» болоод, манай нютаг зооже ерээ. Мүн Сагаан-Уулада Сүүгэлэй дасанһаа, Шара-Хүндыһөо «Шэнэ Ажал» коммуна 1931 ондо зөөжэ ерээд, Мункинай нэрэтэй болоод байтараа, тэрэнэйнгээ унахада, Кировэй нэрэтэй болоо һэн. Тингэжэ Хатхинай адагта Сагаан Уулада хоёрдохи колхоз тогтоһон юм.

Эдэ нилэгшэ хамтаралнууд булта өөнэдын намтарнуудтай юм. Нигэжэл 1929-33 онуудта хамтын ажал Сагаан-Уулада бин болоһон юм.

...1940 ондо манай хоёр колхоз 317 үрхэтэ айлай 1022 зонтой, тэрэн соohоо ажалай хүсэтэй 518 зонтой, 167 (үхибүүд) байһан байна.

1940 ондо хоёр колхоз хамтадаа, 33615 толгой малтай, тэрэнэй соohоонь 19970 толгой хонитой байгаа.

Тэрэл ондо бултанайнь тарималан 1678 гектар болоод, 7—12 центнер хүратэр гектарһаа тарыа хурядаг байгаа. Тэрэ жэл тарыан ургасһаа 404700 түхэриг олзо олоо. Тинхэдэ гансал тэмээдынь Сталинай нэрэмжэтэ колхоздо 445 толгой байгаа.

...1981 оной эхиндэ Сагаан-Уулада 52219 толгой хонин, 1918 толгой үхэр, 524 адуун һүрэгтэй байгаа. 9 минган гектар тарималантай байгаа. 90 трактор, 67 автомашина, 32 комбайнтай байгаа.

Эдэ бэшэлгэ хурлангыгаар бэшэгдэбэ. Олон тоодо 1930—1940 онуудта унаһан малгайгаа абангүйгөөр хүдэлһэн зоной нэрэ обогууд.

1980 ондо колхозой 50 жэлэй ойдо 8 хуудаһатай 14 нюур дээрэ Агын типографида брошюра гаргуулаа һэмди. Тэндэ дурдагдаха, бэшэгдэхэ зонинь дурдаатай.

Энэ статья соо Сагаан-Уулын эсэгын дайнай (1941—1945 онуудта) үеын алдар суута зон, соёл һурамсал тухай материал оробогуй. Энэ хуу аминдаа темын материалнууд. Хожом бэшэхэ саг болохогүй юм гү?

Музейнинье түүхэ гэхэдэ, нютагай түүхын оролто хуби болоно шэнги. 1965 ондо Д. Г. Жамсаранов гэжэ алтэ түрүүлэгшын байхада, экспонадуудые суглуулжа эхилэгдэһэн юм. Тингээд удаадахи түрүүлэгшэ Н.-Ж. Н. Намдановой байхада, 1970 оной июньдэ музей нээгээ бэлэйбди. Тэрэ гэһээр 24 жэл болохонь даа. Саг түргоор ябана.

Б. ЛХАМАЖАПОВ,
худоо бэшэгшэ.
Агын округтой
Сагаан-Уула нютаг.

МОСКВА. Россий медицинын эрдэмэй академиин зүрхэ-һудалай үбшэнгүүдэй Түб хүн зоной элүүрые хамгаалха хэрэгүүдээрээ орон соогоо суурхахаа гадна, хилын саанахи олон гүрэнүүдтэ мэдээжэ болоһон юм. Тэдэнэй ирга дүршэлнүүдые тэнцэхи мэргэжэлтэд тон үргэнөөр хэрэглэдэг болонхой юм. Энэ Түбэй мэргэжэлтэд жэлэй туршада үхибүүдэй зүрхэндэ, һудалда мянга гаран операци амжалтатайгаар хэнэ. Тэрэнэй мэдэлдэ А. В. Бакулевай нэрэмжэтэ кардиохирургиин, һудаһанай үбшэнгүүдэй институдууд ородог юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: академик Л. А. Бакерия операциин үедэ.

ИТАР—ТАСС-ай фотохроника.

БОЛГООЖО ЯБЫТ!

Хабарай эхилхэдэ республикын зарим нютагуудта хүбшэ тайгада түймэр болодог гээшэ. Жэшээнь, байрша оной апрель һарада Сэлэнгын аймагта ойдо түрүүнын түймэр болоо һэн. Энээнэй удаа хэдэн аймагуудта галай аюул боложо, хоёр һарын туршада алар 400-һаа дээшэ түймэр хүбшэ тайгада болоһон байха юм. Тингэжэ Кабанскын, Загарайн, Хорнин аймагуудай ой тайгада олон түймэр болоо һэн. Мүн Улаан-Удэ хотын захиргаанай ойн ажахын мэдэлэй хүбшэ тайгада галай аюул баһал олоноорһон гэжэ мэдэнэбди.

Загарайн аймагта ой тайгада нэгэ удэрэй туршада хоёр түймэр боложо, схэ хэмжээнэй талмайда модо дүрэһэн юм. «Буряткоммунэнерго», Загарайн барилгын управленнин модо бэлэдэгшэдэй гэмээр эдэ түймэр боложо, аяар 10 миллион түхэригэй гаргаша хэгдээ. Хүдэлмэринэд эдеэ хэжэ, сайлаһанай һүүлээр галаа унтраагүй модо отолжо эхилһэн байгаа. Үсөөн хүнэй хушэ хүрэхоор бэшэ түймэр дүжэрөө. Эдэ бүгэдэ тухай ноунэ хэлэнэбди гэхэдэ, хабар, намарай үедэ ойдо гараһан хүн бүхэнэй галаа болгоожо ябаха тухай һануулха, һэрнжэлхэ хүсэлэнтэйбди. Нигээд лэ алим жэмэс, һархлаг, һамар түүхэ хаһа эхилбэ гээшэ. Одоол эндэ хүн бүхэн хүбшэ тайгадаа эзэн ёноор хабдажа, байгаалинигаа баялигуудые гамнахын түлөө һанаата боложо ябаха ёнотой.

В. АНДРОПОВ,
«Байкальское» ойн ажахын директор.

Сугтаа энеэлдэелши

ЯБАГАН ХОШОН ҮГЭНҮҮД

— Пёдондо 50 гектар свёкло һуулгаабди. Хорхонууд эдеэ. Байрша ондо 100 гектар тарялаби. Баһа, шолмошни эдеэ. Хойто жэлдэ 300 гектар һуулгахабди. Хахажа үхэг, — гээд колхозой түрүүлэгшэ суглаан дээрэ мэдүүлбэ.

* * *

Нэрэ соо залуу эсэгэ үхибүүдэй тэрэ түлхеэд ябаба. Үхибүүдынь тогтонгүйгөөр, шанга гэгшээр, бархкрна. Эсэгэнь тэргэсэ түлхихэ зуураа ходо ингэжэ дабтаха юм:

— Васи, номгохоноор бай! Вася! Бээ бари!

Хажуугаарнь гаража ябаһан хүгшэн залуу эсэгэдэ хандан, ингэжэ хэлэбэ:

— Үхибүүнтнай таниие дуулганагүй ха юм. Гар дээрээ абыт үхибүүгээ.

— Үгы, теэд Вася гээшэтнай *билби!*

* * *

— Бова, ши дахинаа һуугуулидаа хожомдоболши, — гэжэ багшань хэлэбэ.

Тинхэдэнь тэрэнь убайгүйгөөр ингэжэ харюусаба:

— Һурахада, хэзээдэшье хожом бэшэ.

* * *

Хоёр нүхэд уулзаба.

— Намда тон муу юумэн болоо. Һамгамни ябангаа ябаһан аад, солхообшье мүнгэ орхёогүйл!

— Бишни бүри муу байдалтайб. Минии һамган солхообшье орхихогүйнгөө хажуугаар ябахаяа нананашьеүйл!

* * *

Дууладаг, харадаггүй хоёр хүн уулзаад, нэгэннинь нүгөөдэһөө хурганнуудаа хүдэлгэн, ингэжэ асууба:

— Хэрэгүүдшни хэр бэ?

Хоёрдохинь харюусабагүй. Гараа үргэбэшьегүй.

Нугөөдэнь:

Юундэ абяа гаранагүйбши?—гээд гайхаба.

Хоёрдохинь арай шамайхан гараа үргөөд, хурганнуудаа аалиханаар хүдэлгэн, ингэжэ ойлгуулба:

— Үнгэрһэн бүхы һүни соо дуу дуулажа хонообди. Хурганнуудни эсэшсо.

* * *

Винни-Пух түрмэһөө гараба. Түрэл ойдоо ерээд, нэгэ кабак соо ороо, пивэ уухагэбэ. Гэнтэ столхоной саанаһаа Пятачок гүйжэ гараба.

— Винни, мэндэ!

Теэд Винни-Пух тэрэнине хараашагүй болоод, хажуугаарнь гараад ябашаба.

Пятачок хойноһоонь хашхарба:

— Винни, энэ би, Пятачок-би!

Винни-Пух Пятачок руу хёлом гээд:

— Мүнөөдэр Пятачок, үгөөдэр хобуушан (стукачок)!

* * *

Сонхын можо дээрэ 33 элюурэй табяатай байгаа һаань, нүхэдтээ уулзаха гэрынь гестапода мэдээжэ болоо гэжэ Штирлиц мэдэдэг һэн.

* * *

Автобус соо.

— Үндэгэнүүдээ гамнагты! — гээд корзина барһаан эрэ хүн үүдэн тээшэ ошохо зуураа зондо хандана.

— Корзина соотнай үндэгэн гү?

— Үгы ааб даа. Хадааһанууд...

Үнэр баян үндэнэн хэлэн

Буряад диалектнуудэй үгэнүүд

12. ТҮРЭЛ ГАРАЛАЙ НЭРЭ

ЭЖЫ
(ородоор «мама»)
Баруун буряадуудай хэлээр

Нижнеудинскын — эбээ (ээбээ), маама
Алайр-Үнгын — маама. («Мать» гээшые «эхэ» гэнэ. — Ц. Б.)
Ахын—инбин
Захааминай — инвин (Далахай, нютаг); ивин (Үлэгшэн гэжэ нютаг); эжы (эдэжы). (Эндэхи залуушуул эжыгээ үсөөн бэшэ ушарта «маама» гэнэ. — Ц. Б.)
Боохоной — маамуу (Бурбиигүд, Шэнэ Бэлшэр)
Эхирэд-Булгадай — маама (маамаа), маамай
Качугай — маама (маамаа). (Урдань «инбин» гэдэг байгаабди гэжэ Боосогол нютагаархин хэлээ һэн. — Ц. Б.)
Ойхоной — адин, маама
Баргажанай — изни, маама
Байгал-Хударын — эзин (изин)

Зүүн буряадуудай

Хорин, Яруунын, Загарайн, Агын, Мухар-Шэбэрэй, Хойто-Сэлэнгын — эжы. (Шэтын областнин Хёлгын районой Хелгосон гэжэ нютагта энэ үгые «эджы» гээд үгүүлнэ. — Ц. Б.)
Бэшүүрэй буряадуудай — эжы (Бэшүүрэй аймагай Шанага гэжэ нютагта); эджы (энэ аймагай Хайсагар гэхэ гү, али Судэтэ гэжэ нютагаархин). Мүнөө залуушуул эжыгээ «маама» гээд эжынтээ эхые олон ушарта эжы гэдэг болонхой гэжэ Хайсагар нютагаархин хөөрэнэ.
Бэшүүрэй ашабгадай, Шаргалжанай хэлээр—эджы

Урда буряадуудай

Цонгоолнуудай, Алтайн ашабгадай, сартуулнуудай, Ононой хамниганууд — эджы
Шинлхын хамниганууд — маама

НАГАСА ЭЖЫ
(ородоор «бабушка по матери»)
Баруун буряадуудай хэлээр

Нижнеудинскын — кольти эбээ (кольти ээбээ)
Алайр-Үнгын — хольти инбин, хольтинбин (Тангад, Зүхэлн, Цухэд, Бүтүүхэй); холси төодэй (Нилхай); төөдэ (Шэнэ Мойлто). (Залуушуул нагаса эжыгээ «баабанка» гэнэ.—Ц. Б.)
Түнхэнэй — тээбин
Ахын — нагаса тээвэ (нагас тээвни)
Захааминай — төөвни (Далахай, Үлэгшэн); нагаца эмгээ, нагаца эджы (Усановка)
Боохоной—холхё инбин
Эхирэд-Булгадай — холхи тоодэй (Байша нютаг)
Качугай — нахассюн (Боосогол).
Ойхоной — —инбин
Баргажанай — нагсабин (нахсабин), нагаса ноин, нагсазин
Байгал-Хударын — холойн тоодэй (Корсаково), нахса тоодэй (Ранжурово)

Зүүн буряадуудай

Хорин — нагса эжы
Агын — нагаса эжы, нагса эжы (Агын округ, Бооржын район); хүгжэн эжы (Шэтын областнин Петровско-Забайкалнин районой Шэлэ-Вада гэжэ нютаг)
Бэшүүрэй буряадуудай — хогшон эжы (Шанага нютаг)
Бэшүүрэй ашабгадай — нагсаджы
Мухар-Шэбэрэй — хүгшэн эжы
Шаргалжанай — нагсажы

Урда буряадуудай

Цонгоолнуудай — нагоцо эджы (нагоцоджы), нагац эджы (нагацжы), эмэгээ, нагца эмэгээ
Сартуулнуудай — нагац эджы (нагоцджин), нагаца эмгээ (нагоцо эмэгээ)
Ононой хамниганууд — эмгөө (Хуралга гэжэ нютагта); нагаца эмэгээ (Мангад гэжэ нютагта)

ХҮГШЭН ЭЖЫ
(ородоор «бабушка по отцу»)
Баруун буряадуудай хэлээр

Нижнеудинскын — хүгшэ эбээ, хүгшэ ээбээ
Алайр-Үнгын — инбин
Түнхэнэй — тээбин
Ахын—тээвэ (тээвни, тээбин)
Захааминай — тоовни (Далахай, Үлэгшэн)
Боохоной — төөдэ
Эхирэд-Булгадай — төөдэй (Байша нютаг).
Качугай — инбин (Боосогол нютагта).
Ойхоной — инбин (Халгай-Ахтан гэжэ нютаг)
Баргажанай — инбин (Яригта), ехэзин (Арзагуун, Хүшэгөөр нютагаархин)
Байгал-Хударын — тээдэй

Зүүн буряадуудай

Хорин, Агын — хүгшэн эжы, Петровско-Забайкалнин районой Шэлэ-Бада гэжэ нютагаархин абынгаашье, эжынгээшье эхые «хүгшэн эжы» гэнэ.
Загарайн — хүгшэнжы (Дархита, Нарин гэжэ нютагуудта)
Бэшүүрэй буряадуудай — хөгшөн эжы (хөгшөнджы)
Бэшүүрэй ашабгадай — хүгшэн эжы, «Авынгаа эджыг хүгшэн эджы гэхэ» (Дунда Хэрээтэ)
Мухар-Шэбэрэй — хүгшэн эжы
Шаргалжанай — эмэгээ (эмгээ)
Хойто-Сэлэнгын — һамай, һамджы, хүгшэнджы, насагэ эжы (нагсажы)

Урда буряадуудай

Цонгоолнуудай — эмэгээ, эмэгээджы
Алтайн ашабгадай, сартуулнуудай — эмэгээ (эмгээ)
Ононой хамниганууд — эмэгээ (эмгээ), эмбөө, үмбөө
Шинлхын хамниганууд —баабуу 1) абын эхэ: 2) эжын эхэ (Дэлюун гэжэ нютагта).

АХЫН ҺАМГАН
(ородоор «жена старшего брата»)
Баруун буряадуудай хэлээр

Нижнеудинскын — бэри 1) Ахын һамган: 2) бэри (Кушуун нютагта) ака 1) ахын һамган; 2) эгэшэ (Кушуун); ака 1) ахын һамган; 2) эгэшэ; 3) ехэ аха «старший брат» (Мүнгэтэ Булаг)
Алайр-Үнгын — ахадэй (Тангад, Бүтүүхэй, Зүхэлн)
Ахын — бэрйэн, ехэ бэриэн (ахын һамган). Дүүгэйнгээ һамганине «бэрээхэй» гэнэ (Хара Хужар, Сэнсэ нютагуудта).
Захааминай — эзы (ахынгаа һамганине ингэжэ нэрлэнэ — Далахай нютагта)
Эхирэд-Булгадай — тёёгэ (ахынгаа һамганине ингэжэ нэрлэнэ) (Байша нютагта)
Качугай — аханай эзин (Һойбо гэжэ нютагта);
Баргажанай — бирэгэн (бэригэн)
Байгал-Хударын — һайхан басган (Корсаково), хээтэ (Ранжурово нютагайхин)

Зүүн буряадуудай хэлээр

Хорин — һайхан абгай, авагай, авгайхан
Яруунын — абагай, абагайхан
Загарайн, Агын — авагай (авгай)
Бэшүүрэй ашабгадай — хээтэй, авгайн хээтэй
Мухар-Шэбэрэй — авагай (Хүсөөтэ нютагаархин)
Шаргалжанай — ахай 1) ахын һамган; 2) эгэшэ (Долоон Нуур гэжэ нютагта)
Хойто-Сэлэнгын — хээтэй, бэргэн, авагай, һайхан авагай

Урда буряадуудай

Цонгоолнуудай — ахай 1) ахын һамган; 2) өөрөө эгэшэ хүнине хүндэлжэ хэлэһэн үгэ (Бурдон, Ехэ Нюга, Субагта, Ноёхон, Дунда Харлан г. м. нютагуудта); ахай 1) ахын һамган; 2) эгэшэ. «Ялгадж хэлхэдээ авгайн ахай гэхэ» (Ехэ Нюга); ахай, бэргэн (Хүдэри-Сомон); бэргэн (Мөөрөөө, Хялганта); бэргэн ахай (Цагаан Чулуутай)
Алтайн ашабгадай 1) ахай (өөрынгөө ахын һамганине ингэжэ нэрлэнэ); 2) эгэшээ баһа «ахай» гэнэ. Ондоо айлай хүнүүд ахын эгэшые «бэргэн» гэнэ (Алтай нютагта)
Сартуулнуудай — ахай 1) «ахынгаа самганы» ахай гэнэ; 2) өөрөө эгэшэ хүнине баһа тиигэжэ нэрлэнэ: «Бээнэсээ, дээшэ хүныг ахай гэхэ» (Доодо Үчөөтэй); шэнэхай, бэргэнхэй (Хадхолдоочи нютаг): ахай (Цагаан нуур, Уулдзар-Номто, Нюга, Торн)
Ононой хамниганууд — авагай 1) ахын һамган; 2) абгын һамган (Хуралга нютагта)
Шинлхын хамниганууд —бэригэн (Дэлюун, Алтан гэжэ нютагуудта)

ЭГЭШЭ
(ородоор «старшая сестра»)
Баруун буряадуудай хэлээр

Нижнеудинскын — акай
Алайр-Үнгын — эгэшэ, «Эгэшэ, ер лаа» (Бүтүүхэй); сестраа (Шэнэ Мойлто нютаг): саастай (Хүхэ Нуур нютагаархин)
Ахын — эгэшэ, ахай
Захааминай — ахай 1) эгэшэ «сестра», 2) аха «брат» (Далахай); увашхай (Усановка нютагта)
Боохоной — ахай, ахуудай
Эхирэд-Булгадай — сааштай (Булаг гэжэ нютагта); ахай (Алуужан); ахай, аха басаган (Буласа нютагта) сааштай, аха сааштай (Байша нютаг);
Качугай — гарбали басаган (Боосогол); сааштай, гарбали сестраа (Камуун гэжэ нютаг); басаган гарбали, хаадг (Сутай нютаг)
Ойхоной—дайдай (Сарма гэжэ нютаг), шааштай (Халгай—Ахтан)
Баргажанай — эгэшэ (эгшэ)
Байгал-Хударын — дядбай

Зүүн буряадуудай

Хорин — абгай, хээтэй
Загарайн — хээтэй. Эгэшээ манай эндэ хээтэй гэхэ» (Эльхи гэжэ нютагта), Загарайн аймагай бэшэшье нютагуудта эгэшээ «хээтэй» гэжэ нэрлэнэ (Дархита, Тарбагатай, Эрхирэг г. м.)
Агын — абжаа (авжаа)
Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй — баавай
Шаргалжанай — ахай

Урда буряадуудай хэлээр

Цонгоолнуудай — ахай (Мөөрөөчө, Хялганта, Бурдон, Ехэ Нюга, Хүдэри-Сомон г. м.); эгэчэ аха (Харьяаста); эгэчхай (Ехэ Цагаан), аджаа, эгэчхай (Табангууд, Субагта, Харанхы), баавай (Ноёхон, Дунда Харлан), аджай (Үвэр-Дэөхэй); аджаа (Сувагта)
Алтайн ашабгадай — ахай 1) эгэшэ; 2) өөрөө нэгэн эгэшыгээ ахай гэхэ» (Алтай нютаг)
Сартуулнуудай — эгэчхай (Цагаан Нуур, Нюга, Енхор), увашхай (Уулдзар-Номто, Алцаг, Хадхолдочоо); увашхай, аджаахай, аджаа, аджай; зариндаа; эгэчхай (Доодо Бургалтай), эгэчхай, адяа (Борьёо); адяа (Индзагата, Цагаатай, Бага Наран); эгэчхай, джүүджэй: «Түрисон эгэчээ джүүджээ гэхэ манай эндэ. Эгэчхайч гэхэ» (Дэрэстэй гэжэ нютагта бэшэгдэбэ); увашхай, адяа, аджаа (Дээдэ Бургалтай); джааджаа, эгэчхай (Доодо Үчөөтэй)
Ононой хамниганууд — эгэчи, эгэч (Хуралга); эгэчэ, эчэкөө (Улхан

Үхибүүдтэ зорюулагдаһан зохёолнуудһаа

Цырен-Ханда Дарибазарова

ШАЛГАЛТЫН УРДА

(Рассказ)

АРБАДАХИНЕ дүүргэжэ байһан Бальжан-Ханда урдаа олон ном дэлгэнхэй, Хуһан-Хушуунай майльн дулаахан үбэртэ хэбтэнэ. Һонорхон, зэргэгэрхэн нюдэдынь томоотой, нэгэ-бага уташаг үргэнинь, шүмбэгэрхэн уралнуудынь сүлөөгүй хүдэлнэ, юушьеб сэзжэлдэнэ хэбэртэй. Нүгөөдэр —түрүүшынь шалгалта.

Басагые тойроод холимог ой дүхэриг татана. Үян сагаан хуһад гэрэлтэй ногоон дүлөөр бадаржа, үлгэн дэлхэйдэ табигдаһан зулануд шэнги. Хара ногоон халюун малгай хинсүүлһэн хүдэр баатар— нарһадай хажууда шэнэхэн шэлбэһэтэй шэнэһэд үнжэгэн дангинануд мэтэ нэнгэнэ.

Тэрэнигин ягаан түүдэг тойрожо, тэдэнэр хуримайнгаа хатарта аалихан эрьелдэн ябана хэбэртэй. Гансал буурал Хэлбэндэ нуур хэзээн дулаасадаггүй үе мүсөө тэниижэ, хабарай наранда игаан дуурана. Залуу байгаалинн халуун ольһон хоншуу хангал тэрэнние уураанагүй. Үни галабай зүүдэн мэтэ сагые нойгон дурсан һажанал ха, үе-үе болоод лэ туулган боро нюруунь һулахаанаар ялбана.

Хоёр ухы хоолойн һайханние мурысэжэ үрдилдэн байжа донгодоно. Хэтэрүү эреэн тоншуул үндэр нарһанда шагтагалданхай, забда залигүй тоншоно. Эдеэ эшхэрсэгээн. урагша хойшоо элсэд, нинидээд һаланагүй. Бэшэшье жэжэ-божо жэгүүртэн «чив-чив», «пьють-пьють» гэлдэжэ сүлөөгүй дуулалдана. Нуурай урдахи үдхэн шэдхэ соohоо торхируу, тоодогой «тоог-тоог», «трр-трр» гэхэ аблан замханагүй.

Бальжан-Ханда эжэлүүдгүй толгойгоо үргэн шагнаархашана. Магнитофонтой һаа— гэжэ тэрэ сэдьхэнэ— үбэлгэй хүйтэн жабар соо хабарай шубуудай хугжэм шагнажа байха һэн. Теэд, ерэхэ үбэл хаана байгдаха гээшэб? Хүдөө ажахын дээдэ һургуулида орожо шадаагүй һаа, эндээл ерэхэб даа. Хоёр жэл үнээ һаагаад, дахин ошохоб. Зоотехник боложо нютагаа ерэхэдээ, юуншээ ажалаа эхилхэбиб? — гэхэ мэтээр өөртөө асуудал табин, ерэдүйгөө Бальжан-Ханда зураглашана.

Тэрэнтэ Шугытын харьгаар мотоциклай таршаганаха дуулдаба. Уданшьегүй ойн хормойһоо ногоон «Восход» мултаран гараба. Тингээд сэхэ Бальжан-Ханда тээшэ дээшэлбэ.

— А, Дашуунай, Дулмаадай хоёр! — басаган баярлашаба. Һүүлшын хонхоһоо хойшо үнгэрһэн табан үдэр тэрээндэ һара жэлэй тухайгаар һанагдаа һэн. Сээнтэрһээ арба гаран модондо байдаг энэ гүүртэдэ байхадаа, үетэн нүхэдөө хараһайб гэжэ һананхай байгаа. Дулмаадай гүйжэ ерэжэ, . тэбэрибэ. Һүүлшын хонхын үдэр энэ нүхэр басаганайнь хүрин шара нюдэд хаб хара болошоһон шэнги үзэгдөө һэн. Бальжан-Ханда Дулмаадай хоёр арбан жэлдэ нэгэ партын саана һууһан. Эгээл урда, багшын «хамар доро» һуухаяа тэдэ оролдогор һэн. Дашуунай жэл бүри эгээл хойто парта эзэлдэг байгаа. Классайнь хүтэлбэрилэгшэ Намсалма Базаровна:

— Хэн хаана һуурин эзэлнэб, тэрээгээртнай ном ойлгохо хүсэлтэй, үгытнай эли харагдана, — гэжэ тобшолол хээ һэн. Түбшэн даруу үхибүүдые зоргоороо хараажа байдаггүй, энэ багшадаа тэдэ дуратай, үгөөрнь байдаг һэн. Зургаан жэлдэ эдэнэй класс абажа ябахан багшань удэшэлгын үгэ хэлэхэдээ, эзэлүүдгүй уяраа һэн. Энэ үгэнсэр, шогуурша Дашуунайшье хүрэтэрөө, булта бэеэ хурянги, үгэ дуугүй тинхэдэ догсоо һэн.

— Бальжан-Ханда! Нэгэ бага амарад гэе, үдэр һуниигүй ном шагаажа, үнөө сайхашнил, туһамарша! Асара магнитофоноо, шэнэ дуунуудые эрьюулее — арадаа гитара, үбэртөө фотоаппарат шаггагаланхай тоомгүй Дашуунай зүжэг наадажа байһандал зангана.

Дулмаадай «Электроника» асаржа, номууд дээрэ табиба. Дашуунай «һар-һар» кассетэ эрьюулжэ:

— Энэ, —гээд ута нарин хургаараа клавишынь дараба Бальжан-Ханда үдэр улаан гараа Дашуунайн гартай зэргэлүүлжэ:

— Шинин гар минин гарһаа багал. Аристократ гуш даа — гэжэ энеэбэ. Дулмаадай эгээл жаахан, шарга шэнги хабтагархан хургаһуудтай, тэрэ һургуулидаа ходо энэдхэг хатар гүйсэдхэдэг һэн.

Хүжүүн зохид хоолой танигдаагүй хэлэн дээрэ юуншьеб тухай дуулана. Дуушанай сэдьхэлэйнь утаһан бүхэнние дайран гараһан дуун энэ зунай эхигүй нарандал аятайгаар жэгнэн дуулдана.

— Челентано. Шэнэ дуун лэ. Үгынь ойлгодог һаа, гоё байгаа,— гэнэ Бальжан-Ханда. — Үгынь ойлгоогүйшье һаа, Челентанын дуун зунай аадарай дуһалнуud, тээ тэрэ Хүреэтын голой долгинууд шэнги. Дуһал долгин хоёрой баатар— нарһадай хажууда шэнэхэн шэлбэһэтэй шэнэһэд үнжэгэн дангинануud мэтэ нэнгэнэ.

Тэрэнигин ягаан түүдэг тойрожо, тэдэнэр хуримайнгаа хатарта аалихан эрьелдэн ябана хэбэртэй. Гансал буурал Хэлбэндэ нуур хэзээн дулаасадаггүй үе мүсөө тэниижэ, хабарай наранда игаан дуурана. Залуу байгаалинн халуун ольһон хоншуу хангал тэрэнние уураанагүй. Үни галабай зүүдэн мэтэ сагые нойгон дурсан һажанал ха, үе-үе болоод лэ туулган боро нюруунь һулахаанаар ялбана.

Хоёр ухы хоолойн һайханние мурысэжэ үрдилдэн байжа донгодоно. Хэтэрүү эреэн тоншуул үндэр нарһанда шагтагалданхай, забда залигүй тоншоно. Эдеэ эшхэрсэгээн. урагша хойшоо элсэд, нинидээд һаланагүй. Бэшэшье жэжэ-божо жэгүүртэн «чив-чив», «пьють-пьють» гэлдэжэ сүлөөгүй дуулалдана. Нуурай урдахи үдхэн шэдхэ соohоо торхируу, тоодогой «тоог-тоог», «трр-трр» гэхэ аблан замханагүй.

Бальжан-Ханда эжэлүүдгүй толгойгоо үргэн шагнаархашана. Магнитофонтой һаа— гэжэ тэрэ сэдьхэнэ— үбэлгэй хүйтэн жабар соо хабарай шубуудай хугжэм шагнажа байха һэн. Теэд, ерэхэ үбэл хаана байгдаха гээшэб? Хүдөө ажахын дээдэ һургуулида орожо шадаагүй һаа, эндээл ерэхэб даа. Хоёр жэл үнээ һаагаад, дахин ошохоб. Зоотехник боложо нютагаа ерэхэдээ, юуншээ ажалаа эхилхэбиб? — гэхэ мэтээр өөртөө асуудал табин, ерэдүйгөө Бальжан-Ханда зураглашана.

Тэрэнтэ Шугытын харьгаар мотоциклай таршаганаха дуулдаба. Уданшьегүй ойн хормойһоо ногоон «Восход» мултаран гараба. Тингээд сэхэ Бальжан-Ханда тээшэ дээшэлбэ.

— А, Дашуунай, Дулмаадай хоёр! — басаган баярлашаба. Һүүлшын хонхоһоо хойшо үнгэрһэн табан үдэр тэрээндэ һара жэлэй тухайгаар һанагдаа һэн. Сээнтэрһээ арба гаран модондо байдаг энэ гүүртэдэ байхадаа, үетэн нүхэдөө хараһайб гэжэ һананхай байгаа. Дулмаадай гүйжэ ерэжэ, . тэбэрибэ. Һүүлшын хонхын үдэр энэ нүхэр басаганайнь хүрин шара нюдэд хаб хара болошоһон шэнги үзэгдөө һэн. Бальжан-Ханда Дулмаадай хоёр арбан жэлдэ нэгэ партын саана һууһан. Эгээл урда, багшын «хамар доро» һуухаяа тэдэ оролдогор һэн. Дашуунай жэл бүри эгээл хойто парта эзэлдэг байгаа. Классайнь хүтэлбэрилэгшэ Намсалма Базаровна:

— Хэн хаана һуурин эзэлнэб, тэрээгээртнай ном ойлгохо хүсэлтэй, үгытнай эли харагдана, — гэжэ тобшолол хээ һэн. Түбшэн даруу үхибүүдые зоргоороо хараажа байдаггүй, энэ багшадаа тэдэ дуратай, үгөөрнь байдаг һэн. Зургаан жэлдэ эдэнэй класс абажа ябахан багшань удэшэлгын үгэ хэлэхэдээ, эзэлүүдгүй уяраа һэн. Энэ үгэнсэр, шогуурша Дашуунайшье хүрэтэрөө, булта бэеэ хурянги, үгэ дуугүй тинхэдэ догсоо һэн.

— Бальжан-Ханда! Нэгэ бага амарад гэе, үдэр һуниигүй ном шагаажа, үнөө сайхашнил, туһамарша! Асара магнитофоноо, шэнэ дуунуудые эрьюулее — арадаа гитара, үбэртөө фотоаппарат шаггагаланхай тоомгүй Дашуунай зүжэг наадажа байһандал зангана.

Дулмаадай «Электроника» асаржа, номууд дээрэ табиба. Дашуунай «һар-һар» кассетэ эрьюулжэ:

— Энэ, —гээд ута нарин хургаараа клавишынь дараба Бальжан-Ханда үдэр улаан гараа Дашуунайн гартай зэргэлүүлжэ:

— Шинин гар минин гарһаа багал. Аристократ гуш даа — гэжэ энеэбэ. Дулмаадай эгээл жаахан, шарга шэнги хабтагархан хургаһуудтай, тэрэ һургуулидаа ходо энэдхэг хатар гүйсэдхэдэг һэн.

Хүжүүн зохид хоолой танигдаагүй хэлэн дээрэ юуншьеб тухай дуулана. Дуушанай сэдьхэлэйнь утаһан бүхэнние дайран гараһан дуун энэ зунай эхигүй нарандал аятайгаар жэгнэн дуулдана.

— Челентано. Шэнэ дуун лэ. Үгынь ойлгодог һаа, гоё байгаа,— гэнэ Бальжан-Ханда. — Үгынь ойлгоогүйшье һаа, Челентанын дуун зунай аадарай дуһалнуud, тээ тэрэ Хүреэтын голой долгинууд шэнги. Дуһал долгин хоёрой баатар— нарһадай хажууда шэнэхэн шэлбэһэтэй шэнэһэд үнжэгэн дангинануud мэтэ нэнгэнэ.

Тэрэнигин ягаан түүдэг тойрожо, тэдэнэр хуримайнгаа хатарта аалихан эрьелдэн ябана хэбэртэй. Гансал буурал Хэлбэндэ нуур хэзээн дулаасадаггүй үе мүсөө тэниижэ, хабарай наранда игаан дуурана. Залуу байгаалинн халуун ольһон хоншуу хангал тэрэнние уураанагүй. Үни галабай зүүдэн мэтэ сагые нойгон дурсан һажанал ха, үе-үе болоод лэ туулган боро нюруунь һулахаанаар ялбана.

Хоёр ухы хоолойн һайханние мурысэжэ үрдилдэн байжа донгодоно. Хэтэрүү эреэн тоншуул үндэр нарһанда шагтагалданхай, забда залигүй тоншоно. Эдеэ эшхэрсэгээн. урагша хойшоо элсэд, нинидээд һаланагүй. Бэшэшье жэжэ-божо жэгүүртэн «чив-чив», «пьють-пьють» гэлдэжэ сүлөөгүй дуулалдана. Нуурай урдахи үдхэн шэдхэ соohоо торхируу, тоодогой «тоог-тоог», «трр-трр» гэхэ аблан замханагүй.

Бальжан-Ханда эжэлүүдгүй толгойгоо үргэн шагнаархашана. Магнитофонтой һаа— гэжэ тэрэ сэдьхэнэ— үбэлгэй хүйтэн жабар соо хабарай шубуудай хугжэм шагнажа байха һэн. Теэд, ерэхэ үбэл хаана байгдаха гээшэб? Хүдөө ажахын дээдэ һургуулида орожо шадаагүй һаа, эндээл ерэхэб даа. Хоёр жэл үнээ һаагаад, дахин ошохоб. Зоотехник боложо нютагаа ерэхэдээ, юуншээ ажалаа эхилхэбиб? — гэхэ мэтээр өөртөө асуудал табин, ерэдүйгөө Бальжан-Ханда зураглашана.

— Эндээ «гонья» бэшэ, «донья» байгаа ёһотой даа, —гэжэ Бальжан-Ханда мэдэрхэбэ. Дашуунай зүбшөөжэ, «до» болгон заһаба. Тингээд:

— Үшөө нэгэ дуун. Баһа итальян. Гоёхоноор лэ дуулаха даа,— гэнэ.

— Хэн гээшэб? — басагад һэр-мэрхэн шагнахала бэлдэнэ.

— Ой, энэшни Шойдагбаевае хэлэнэ ха юм. Энеэдэтэйл Дашуунайш даа,—гэжэ Дулмаадай аалихан энеэнэ.

— Милан, Ла-Скала, бельканто — юугэзээ итальян бэшэб тээ? — гэнэ Дашуунай.

Онсо һайхан хоолойһоо гараһан дуун хабарай хараасгай болоод үүлэ һэтэ харбана, харсага болоод эгсэ доошоо шуумайна, элеэ шэнги агаарта зөөлэхэнөөр элинэ, долгин болоод наранда мирална.

Үхибүүд дуунай хүсэндэ хусэд абтанхай. Бальжан-Ханда хүхэрөөшэ хаданууд руу үйтахан аад, хурсахан нюдөөрөө алдангүй гэтэнхэй, хургануудынь гэзэгынгээ үзүүр эзэгүй шэмхэлнэ. Һонорхон, шарахан Дулмаадай үргын дэлбэ эльбэнэ, бүлеэн һалхин тайранхай үнөөрнь наадан, нюурыень сохино.Дашуунайн өөрэхэн хара нюдэд соо сэлмэг тэнгэри умбана.

Дуунай дүүрэхэдэшье, тэдэ түр зуура абяагүй һуубад.

— Галина Шойдагбаева нилээд талаантай байна даа. Миланда һураха, Франци, Япон — дэлхэй дүүрэн ябаха, — Дулмаадай өхэнүүд нюдэдөө бүри түхэрээн болгон гайхана.

— Талаан бэшэ. талант — понимать надо, — ханг жэжалжа хэбтэһэн Дашуунай бодожо, хургаа ёдогошуулна.

— Ганса бэлиг бэшэ, үшөө хүсэл хэрэгтэй, ажал.

— Бальжан-Ханда, ягаа ухаатайбши...

— Дашуунай, шишье Челентано тухай, мүнөө һаа гоё-гоёор лекци уншаа һэмнайш. Урок соо тингэжэ хөөрэдог байһан һайш.

— Эй, нүхэдүүд, бу тоосое! Бальжан-Ханда зүб хэлэнэ. Манай нютагта драматическа сопранотай Амгаланай абгай байна гүбүү. Теэд саашаа һураха хүсэльнь дуулгажа бэшээ һэмбі. 3—4 дахин эрьюулжэ, арай шамай бэшээ болооб. Басагад һонирхон тэрэниие хараба